

tır. Bu devrin mezar anıtları içinde az sayıda kümbet formu ile mezar anıtları görülmektedir. Bu form, sayısı azalarak XIX. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'da sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, s. 28-31, 63-72; Mustafa Cezar, *Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 305-369; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986, I-III; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, I-II, tür.yer.; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996; Gulam Ali Hatem, *İran'daki Büyük Selçuklu Türbeleri* (doktora tezi, Ankara 1974).

SEMA DOĞAN

KÜMEYL b. ZİYÂD

(كميل بن زياد)

Kümeyl b. Ziyâd (Abdurrahman)
b. Nehîk (Nüheyk)
b. Heysem en-Nehâî el-Kûfî
(ö. 82/701)

Hız. Ali'ye yakınlığıyla tanınan âbid.

Küfe'de dünyaya geldi. Hayatının on sekiz yılını Hz. Peygamber devrinde geçirdiği (İbn Hacer, III, 318) ve öldüğünde doksan yaşında olduğu (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 178) şeklindeki haberler dikkate alındığında onun Resûl-i Ekrem'in son dönemlerinde doğduğu söylenebilir. Kümeyl 33 (653-54) yılında Küfe Valisi Saîd b. Âs ile geçinemeyen Eşter, Sâbit b. Kays, Mukanna' ve Sa'saa b. Sûhân grubuna dahil olunca vali tarafından Halife Osman'a şikâyet edildi. Halife de bu grubun Şam'a sürülmesini emretti. Şam Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân, Kümeyl ve arkadaşlarına zaman zaman uyarılarda bulduysa da onlar muhalif tavırlarını sürdürmeye devam ettiler. Durumu halifeye bildiren Muâviye gelen emir üzerine bunları tekrar Küfe'ye gönderdi. Kümeyl ve arkadaşlarının Küfe'deki faaliyetlerinden yine rahatsız olan Saîd b. Âs halifeye başvurarak onların Küfe'den uzaklaştırılmasını istedi. Bunun üzerine Halife Osman, Kümeyl ve arkadaşlarını Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'in vali olarak bulunduğu Humus'a gönderdi. Kümeyl grubu bir süre de burada kaldı (Taberî, IV, 318-326). Kümeyl'in daha sonra Küfe'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Osman b. Affân halife olduğu sürece işlerin düzelmeyeceğini, onun mutlaka bertaraf edilmesi gerektiğini düşünen Kûfeli bir grup içinde yer alan Kümeyl'in Umeyr b. Dâbî ile birlikte halifeyi öldür-

mek için Medine'ye gittiği, Umeyr'in Medine'de kararından vazgeçtiği, Kümeyl'in halifeyi takip etmeye başladığı, halifenin muhtemelen durumdan haberdar olduğu, bir defasında Kümeyl'e rastladığı ve onu tokatladığı kaydedilmektedir. Kümeyl halifeye haksız yere canını arçtığını söylemiş, bunun üzerine halife, "Sen insanları gaflete düşürüp öldürmek isteyen biri değil misin?" deyince Kümeyl bunu kabul etmemiş, Halife Osman, "Eğer doğru söylüyorsan gel sen de bana vur" deyince Kümeyl onu affettiğini söylemiştir (a.g.e., IV, 403). Hz. Osman devrinin nihayete ermesinde kısmen payı olduğu görülen Kümeyl'in Ali b. Ebû Tâlib döneminde bazı görevler üstlendiği (a.g.e., IV, 446), bu arada Hit'te âmillik yaptığı bilinmektedir (Şerîf er-Radî, s. 450). Kümeyl'in Cemel Vak'ası'na katılıp katılmadığı hususunda bilgi yoktur. Siffin'de ise Hz. Ali'nin safında yer aldığı, Hz. Ali'nin kendisine bazı dualar öğrettiği ve tavsiyelerde bulunduğu kaydedilmektedir. 82 (701) yılında Abdülmelik b. Mervân'ın Irak valisi Haccâc, daha önce Osman b. Affân'la aralarında geçen hadiseden dolayı Kümeyl'i huzuruna çağırdı, fakat Kümeyl kaçtı. Haccâc, Kümeyl'in mensup olduğu Nehâî kabilesinin reislerine onu bulup getirmelerini, aksi halde tahsisatlarını keseceğini bildirdi. Başta Muâviye olmak üzere Yezîd, Mervân ve Abdülmelik'in Kümeyl'in görüşlerini bildikleri halde kendisini affetdiklerini, esasen onun yaşlı bir kimse olduğunu, öldürülmesinin doğru olmayacağını söyleyen Esved b. Heysem en-Nehâî'ye ise tehdit etti. Bu durumdan haberdar olan Kümeyl gelip Haccâc'a teslim oldu (Taberî, IV, 404) ve onun emriyle Benî Âmir b. Avf'tan Ebû'l-Cehm b. Kinâne el-Kelbî tarafından öldürüldü (a.g.e., VI, 365).

Kaynaklarda saygın ve güvenilir bir kimse olduğu belirtilen Kümeyl Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib, İbn Mes'ûd ve Ebû Hüreyre'den rivayette bulunmuş; Abdurrahman b. Âbis, Abbas b. Zerih, Abdullah b. Yezîd es-Suhbânî, Ebû İshak es-Sebîi ve A'meş gibi râviler de kendisinden hadis rivayet etmiştir. Bazı hadisçiler Kümeyl'i sika kabul ederken (İbn Ebû Hâtim, VII, 175; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, V, 341) bir kısmı onun müfrit Şii olduğunu, rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir (İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 221; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 415).

Genellikle Sünnî hadis kaynaklarında rivayetlerine yer verilmeyen Kümeyl'in Şii hadis kitaplarında, bazı tarihlerde ve tabakatta ilgili eserlerde Hz. Ali'nin ken-

disine tavsiyeleri ve öğrettiği dualar yer almaktadır. Rivayete göre Hz. Ali bir gün Kümeyl'i mezarlığa götürmüş, halkın kaplara benzediğini, kapların en hayırlısının ise içine konan şeyi muhafaza eden kap olduğunu, insanların Allah'ı bilenler, kurtuluş için öğrenenler, ne yaptığını bilmeyen ve sürü kabilinden olanlar şeklinde üç sınıfa ayrıldığını belirttiikten sonra tavsiyelerini sürdürmüştür (bu tavsiyenin metni için bk. Ya'kübî, II, 205-208; Şerîf er-Radî, s. 495-497; Ebû Nuaym, I, 79-80). Hz. Ali'nin Kümeyl'e bir başka tavsiyesi de insanlara karşı iyi davranmak, onları sevindirmek, böylece Allah'ın lutfuna erip musibetlerden kurtulmakla ilgilidir (Şerîf er-Radî, s. 513; Meclisî, LXXI, 319). Hz. Ali'nin Kümeyl'e dinî, ahlâkî ve sosyal muhtevalı uzun bir tavsiyesi de zikredilmektedir (Meclisî, LXXIV, 266-277). Ayrıca Şii kaynaklarında onun Kümeyl'e telkin ettiği dualar nakledilmekte (a.g.e., LXVII, 196), satır aralarında Farsça tercümeleri bulunan Kümeyl duaları İran'da yaygın olarak okunmaktadır.

Kümeyl b. Ziyâd tarikatlar ve tarikat silsileleri bakımından da önemli bir şahsiyettir. Kübreviyye, Sühreverdîyye, Hemedânîyye, Nurbahşîyye, Bektaşîyye ve Ni'metullâhiyye gibi tarikatların silsilelerinde onun ismi yer alır. Hz. Ali'nin Kümeyl'e hırka giydirdiği, bütün zâhir ve bâtin ilimlerini kendisine bildirdiği, onun da bu bilgileri ve sırları Abdülvâhid b. Zeyd'e aktardığı kaydedilmektedir. Kümeyl b. Ziyâd'ın adının geçtiği tarikat silsilelerine "silsile-i Kümeylîyye" denir (Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 83-108).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 179; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 288; a.mlf., *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 334-335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 243; İcî, *es-Şikâat*, s. 398; Ya'kübî, *Târîh*, II, 205-208; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 318-326, 403-404, 446; VI, 365; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütüh*, Beyrut 1406/1986, VII, 103-104; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 174-175; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, V, 341; a.mlf., *el-Mecrûhîn*, II, 221; Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-belâğa* (nşr. Subhî es-Sâlih), Kum, ts. (Dârü'l-hicre), s. 450, 495-497, 513; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 79-80; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 137-144; Zehebî, *el-İber*, I, 70; a.mlf., *el-Muğnî*, II, 533; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 415; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 176-178; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 318; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 447-448; Süsterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahrân 1365 hş., II, 10, 11; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, II, 37; LXVII, 196; LXXI, 319; LXXIV, 266-277; Ahmed Rif'at, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 24; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 83-108; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *es-Sıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyûf*, Beyrut 1982, I, 69, 279.

MUSTAFA ÖZ